

JEGYZETEK A BUDAPESTI KÖLTŐTALÁLKOZÓRÓL

FEHÉR FERENC

Megérkezésünk első óráiban olvastam valamelyik lapban ezt a megjelölést, hogy *költőkonferencia*, s magamban — csendes elnézésekéréssel — azonnal átváltottam *találkozóvá*, gondolván: inkább találkozzunk, semmint konferenciázzunk. Inkább a meghitt, baráti beszélgetés, semmint kinyilatkoztatások, záróhatározatok! Valamely konferencia eredményessége csak ez utóbbiakkal teljes, s tizenhat ország megannyi világnézeti, esztétikai felfogást képviselő költője legfeljebb szembesítheti nézeteit a napokban. Sartre mondta annak idején a leningrádi írótalálkozóról, hogy ha a szocialista realista Anyiszimov és Robbe-Grillet, az „új regény” képviselője érintkezésbe lépnek, úgy hatnak rá körülbelül, mint mikor a langusza az akváriumban és a macska az akvárium mellett szemben állnak egymással... S ugyancsak ő figyelmeztetett arra is, hogy a szocialista művészek két típusa van: a szocialista országok szocialista művészei, kiket a szocializmus és ezenfelül meghatározott nemzeti hagyomány nevelt, s mellettük a Nyugat szocialista művészei, akik velük alapjában egy állásponton vannak, kommunisták vagy szimpatizánsok, de burzsoá alakulásúak, azaz — ezzel a burzsoá fejlődéssel kellett leszámolniuk... Tehát a tagadással és a polgári művelődés megőrzésével lettek szocialisták. „Talán egynémely szocialista esztéta számára könnyű Balzac vagy Zola kritikai realizmusának örököséként fellépni és elhanyagolni a kifejezési eszközök mindazon változását, melyet a XX. század szült. Mi azonban ezt nem csinálhatjuk, mi Balzac és Zola ükunokái vagyunk, de Joyce, Kafka, Proust fiai, Baudelaire és a szürrealisták unokái, nekünk itt van Faulkner, Hemingway, Dos Passos, amerikai fivéreink öröksége is, és mikor önökkel vitázunk, mindnyájan ők is bennünk vannak, mert éppen ők segítettek nekünk szocialistákká válni, annak ellenére, hogy sok könyvük antiszocialista vagy nem-szocialista. Joyce-ban sok a vallásos elem, kétségtelen, hogy Faulknerben is van egy kis délvidéki rasszizmus — persze, magasabb színvonalon —, és mégis Faulkner tette számomra lehetővé, hogy megismerjem a rasszizmus jellegét, Joyce ateista nevelést jelentett számomra és Proust arra tanított meg, hogy mi az a szociális csoport. Tehát mások vagyunk és emellett az önök barátai vagyunk, elvtársak. A velünk folyó eszmecsere ezért nem lehet ugyanolyan, mint a burzsoá írókkal való eszmecsere. Nem arról van szó, hogy közülünk ki nyer — mert a szocialista mozgalom, a szocialista kultúra fog nyerni —, a mi beszélgetéseinkben

inkább arról van szó, hogy tudunk-e hasznosat mondani önknek és önk nekünk. Félek, hogy a szocialista országokban a különböző írókat néha nagyon önkényesen osztályozzák: az egyik rögtön dekadens, a másik pedig egy csapásra demokrata.”

A leningrádi inótalálkozó után megfogalmazott sarte-i gondolatok azonban ha érvényüket nem is, de időszerűségüket veszítették most Budapesten, s ez meggyőzően világott ki Ilku Pál művelődésügyi miniszter üdvözlő szavaiból is: „Több országból és nyilván még több költői törekvés képviselőjében gyűltek itt össze. Találkozásuk létrehozásával ahhoz kívántunk jó feltételeket teremteni, hogy nyílt, őszinte vitában szembeítsék eltérő felfogásaikat. Azért kívánjuk ezt, mert tudjuk, mindemellett azonosan vélekednek a humanitás és a béke, a népek közeledésének és kölcsönös megértésének alapvető kérdéseiben. Meggyőződésünk, hogy ez az egység és ezek a különbségek jó alapul szolgálnak tanácskozásukhoz.”

S aztán Illyés Gyula vitaindító előadása a költészet egyetemességéről végérvényesen bebizonyította, hogy az európai költészet budapesti napjai nem manifesztációs elgondolás, hanem a vendéglátó magyar nép költészetének, e költészet legjobb erőinek európai szinten megnyilatkozó fóruma.

— Tanácskozásunk alapkérdése — határozta meg Illyés — a költészet egyetemessége. Nyilvánvalóan azért, mert ez az egyetemesség nincs meg. Vagy nem hat; nem kellőképpen legalább. A költészet a megosztottság, a kirekesztettség, a meg nem értés állapotában van. Mégpedig oly módon, ami nem kívánatos. Mert, ha egy irodalom — akár egy nemzeté, akár egy kontinensé — sok részre oszlik, ez önmagában nem a gyengeség jele. Sőt. A család, amelyben nyüzsögnek a gyermekek, akár civódva, kétségtelenül egészségesebb, erősebb, mint az, amelyben bármily kitűnő nagyapa egyetlen unokában folytatódik. De itt más szétválásról van szó. Arról az atomizálódásról, amelyben az egész társadalom szenved. Amelynek a költészet is csak jelensége...

„Azt mondják, a költők addig jók, amíg a gyermek tekintetével s meghökkenésével tudják nézni a világot” — folytatta Illyés, majd érzékeltes, pontos elemzését adta a technika, az anyagi világ fejlődésével bekövetkezett ellentmondásoknak, embert embertől elszakító okozatoknak, társadalom és egyén egymástól való eltávolodásának... „Bizonyos, hogy azt a gyermekien-költőin rácsodálkozó — királymeztelenítő — módszert, amellyel az imént a világot ábrázoltuk, a világ veszélyesen visszafordíthatja ránk. Külsőségeiben a modern költészet is mutat nem egy megmosolyogtató, de tán épp ezáltal mélyen leleplező tünetet. Itt van rögtön legszebb címként, az *avant-garde*, értékmérésünknek ez a már-már homéroszian hősi epitetonja. Az *avant-garde* hadászati műszó, azt a maroknyi csapatot jelenti, mely ismeretlen, még ellenséges vagy ellenség-gyanús területekre előre tör; *karakterisztikonja*, hogy a zöm ne tudjon róla (azért ment ismeretlenbe) és hogy részben-egészben elpusztuljon (mert hisz az ellenség ereje a keresnivalója). Napjainkban csak *avant-garde* művészet van, ez virágzik a bulvárokon, a világlapok szerkesztőségeiben. A jószemű s igényű olvasó méltán kérdezheti, hogy hol e különös hadsereg zöme, tartaléka, utánpótlása. Ilyen nincs: klasszikus költészet, korunk csak ersatz-ot termel, nem kismértékben azért, mert nemcsak szanitécek — a kritikusok és irodalomtörténészek —, hanem a

tren felelősei is kizárólag az avant-garde-on kanyarognak, Picasso ki, Ionesco be. Holott ezeknek például rég más *helyzet* a nagy érdemük: a hátvéd remek ellátása, hú veteránokként. Vagy: előttünk esztétikánk évtizedes erőfeszítésének nagy eredménye: a hasonlat prosodiai forradalmának legalizálása. A korszerű vers annyiban jó, azaz örök érvényű, amennyiben korszerűen képszerű. Így van, ellene nekünk sincs apellátánk. Ám a világ — az olvasóké — méltán vetheti közbe, hogy a költészetnek és a festészetnek ez az örök érvényű házassága őt egy másik házasságra emlékezteti, arra, amit a költészet nem is oly rég a zene-művészettel kötött s elég hamarosan fölbontott nem is rögtön a piktúra kedvéért. Ennél is több az ellentmondás, amit az olvasó a mai költők hitvallása és gyakorlata közt fedez föl. — Versem az értelem kiszülése — mondja a költő épp arra, amivel az olvasó addigi értelmét is homályossá zavarta. — Azért dalolok, hogy lelkileg megfinomítsalak — vallja a költő szándékos ordénárságokat bocsátva közzé egyáltalán nem dal, hanem olyan trágár ordibálás kíséretében, amiről már az állatkezelőket is leintjük. — Látnok vagyok, írásomért a szent ihlet felel, nem én — mondja a lírikus, mámorosabban, mint az idült alkoholista, miután tizenkétszer átírta a szonettet, de még a kefelevonatlan is kicsiszolt egy belső alliterációt. Nem folytatom. Sajnos, nem ülhet itt sorainkban, mint ahogy vártuk, nincs módunkban megkövezni őt, a — azt akartam mondani, a hajdani szürrealistát, de úgy kell mondanom: a következetes szürrealistát, Roger Caillois urat, aki, ha eljött volna, bizonyára előszóval is képes lett volna megemlíteni néhányat az ilyenféle ellentmondásokból, melyekből ő dandárnyit felsorolt *Ars poetika* című — ízlést-átváltó, de jelenleg csak magyar fordításban olvasható — könyve lapjain.”

Illyés ezután az ún. gyakorlati és költői világ egymást érintő „szemrehányásait”, azok eredőit elemezte, majd kijelentette: „Valóban avant-garde lehetünk. Lesz akadály. De úgy lehet, csak kezdeti. Mert foglalkozunk csak össze most. A világ azt mondja a költőinek: Nincs meg közöttünk a régi kapcsolat. Nem értünk jól benneteket. Eleinte csak azokat a költőket nem értettük, akikről azt hallottuk, hogy azok a jók; de most már az állítólagos rosszakat sem igen értjük. Kérdezzük s dől ránk a megfajthetetlen válasz. A költők viszont-vádja pedig ez. A világ tele van megoldhatatlan problémával. Nem megoldatlannal, ügyeljünk a szóra. Olyanokkal, amelyek a fogalmak és fogalmazások mai használata miatt ma, így megoldhatatlanok. A rák föltehetően megoldható lesz, mert a problémát odaillő — és nem például a sáskajáráshoz illő — fogalmakkal s ellenszerekkel közelítgetik. Az emberiség örökölt és vészesen szaporodó babona-természetű problémái — a faji és újabban már Európa közepén is az anyanyelvi türelmetlenség tünetei — épp azért gyógyíthatatlanok már és még, mert gyógyítószerük régóta alig tartalmaz több „értelmet”, mint azok a gyermekkori kadenciák, melyeket a csiga előcsalogatására, a katicabogár elröppenésére fújunk. A nyelv, mely a világ sorsát intézi, absztraktabb, mint a költőké.”

Illyés Gyula kérdésföltevéssel zárta előadását, a találkozói munkame-etére bízva töprengéseinek, vívódásainak megválaszolását:

„Az elmúlt évtizedekben a költészet, az én észleletem szerint, világ-szerte jelentős alakulásban van. Vége az üres szellemi tréfáknak. De a mosolytalan vaskalaposságnak is. Az új igény — már-már a divat

is — azt kívánja, hogy könnyedén, vagyis a költészet legtökéletesebb fogásaival — mondjuk ki a legbajosabbat. Van súly, aminek cipelése segítség. A kötél-táncosok bambuszrúdjának két végében ólom van, ennek egyensúlyával szaladnak a magasban. De hogyan használjuk mi efféle szárnyként korunk egyre nehezebb gondjait úgy, hogy közben *produkciót* is végezzünk, azaz *tetszést* is arassunk? Mert hisz enélkül — ha nem megyünk át a kötélen — nem azok vagyunk, ami a nevünk.”

Az első nap *vütáit* (Jean Rousselot, Zlatko Gorjan, Somlyó György) egy közös alapgondolat jellemezte: a költők életérzése, az értelem és az érzelem már-már tragikus megosztása, költő és társadalom egymáshoz való viszonyulása. „Amikor azt mondom — fejtegette Russelot —, hogy minden ember költő, ezt úgy értem, hogy lelkük legbelsejében — amely számukra fedezék, útvesztő és börtön is egyben — a képeknek és visszhangoknak ugyanaz az egymáshoz kapcsolódása található meg, az érzéseknek és indulatoknak ugyanaz a szerves nyüzsgése, ugyanaz az eleven dialektika és ugyanaz a meseszöví képeesség, mint a legkifinomultabb költő lelke legbelsejében. Csakhogy ez a tudatállapot az emberek legtöbbszörében kimunkálatlan, nyers formában marad, a költő pedig művelté teszi azt. Hogy miért vállalkozik erre? Mert egy kicsit emberebb, mint a többi, intenzívebben örül és szenved, rendkívül érzékenységgel áldatott és veretett meg... Ebből az indulati túlgazdagságból ered a kimondás vágya, a cselekvés vágya.”

Ezt a gondolatfonalat fejtette tovább Somlyó György, amikor visszapillantásában megállapította, hogy a költő a történelem általunk ismert metamorfózisában volt már minden, főpap és csavargó egyaránt, kétségbeesetten kereste a maga helyét a társadalomban s a társadalom gyanakvóan keresett számára helyet. „Most megint helyet van keresőben — mondta Somlyó —, s azt a helyet látszik megtalálni, amely a legegyszerűbb és egyben a legegyetemesebb. Épp ezért úgy érzem, hogy az egytől egyig részlegességet és megszorítást tartalmazó régi megtestesülései helyett (a költő mint dalmok, a költő mint vatesz, a költő mint szépségteremtő, a költő mint zsonglőr, a költő mint gondolatébresztő, a költő mint politikus, a költő mint bohém, a költő mint szent helyett) a mi korunk a *költő mint ember* legbanálisabb, de talán legteljesebb fogalmával ajándékozza meg a jövőt.”

A *költészet és műfordítás* vitájában felszólaló magyar költők alapjában azt a műfordítói felfogást vallották, hogy verset, jól, elsősorban költő fordíthat, ebből indult ki, s ide kanyarodott vissza a legtöbb fejtegetés, de az angol Edwin Morgan is szembeszállt azokkal a versfordító-nyelvészekkel, pedáns tudósokkal, akik talán szövegűen fordítanak, de teljesítményük meg sem közelítheti az idegen nyelvet talán kevésbé ismerő, de invencióval, alkotótehetségük hozzáadásával dolgozó költőkét. A szovjet műfordítók, költők az eredeti mű és szerzője iránti vonzalmat, rokonszenvet, esztétikai megegyezőséget tartották legfontosabb előfeltételnek. — Azt hiszem, jól csak azokat a költői műveket fordíthatjuk — mondotta felszólalásában Leonyid Martinov, a magyar költészet egyik legeredményesebb szovjet tolmácsolója —, amelyeket szeretünk. Ha olyasminek a fordításával próbálkozunk, ami nem tetszik, amivel nem értünk egyet, legjobb esetben a mű paródiáját hozhatjuk létre. Az érzések hiteles lemásolása lehetetlen. A versfordítás nem mesterség, hanem ennél sokkal több. És a versfordító ihletett fáradozása

néha sokkal többet ad, mint amit maga a fordító remélt volna... Ezzel szemben Edwin Morgan hamis, eltúlzott felfogásnak minősítette a „műfordítói szabadságot”. Gianni Toti olasz költő pedig az írók székében megtartott műfordítói eszmecsereben matematikai logikával, a műfordítás mibenlétét ízeire szedő tudományossággal közölte erre vonatkozó nézeteit. Jean Russelot arról beszélt, hogy számára a magyar költészet megismerésének élménye volt a leggyümölcsözőbb, s azt kívánta minden költőnek, hogy találkozzék egy napon Madách Imrével, Petőfi Sándorral, Ady Endrével, Babits Mihállyal, Szabó Lőrincsel, Radnóti Miklóssal és József Attilával, akikkel legtöbbet foglalkozott ő maga is, s akik a legjobban hatottak rá. Artur Miedzyreczki lengyel költő megkapóan, szenvedélyes ihletettséggel határozta meg, mit jelentett számára Illyés Gyula verseit fordítani: „... igyekeztem, hogy olyanok legyenek, hogy akár maga Illyés is elmondhassa őket az ő előttem is jól ismert hangján, az ő lélegzésének, szerelmeinek és haragjainak ritmusában, az én nyelvemen, de mégse érezze magát idegenben.”

Ez az emelkedett hangú, vallomásszerű megfogalmazás — noha talán nem ez volt a célja — akaratlanul is fényt lobbantott e találkozó legbensőbb értelmére: a megismerkedés, a testközelség, a szemtől-szembenállás varázsára. Egy költő hangját, lélegzését kell hallani, hogy a felnőtt korba átívelő diákkori rajongás, olvasásélmény forró párájából kiszabadulhasson csupa-ember eszményképünk; hallanunk kell őt Budapesten, vagy Balatonfüreden, mindegy, amint versolvasás közben, szabadon maradt jobbával nyomósítja a szavakat, mintha egy nép indulat-szimfóniáját vezényelné, vagy hibáit vesszőzné. Kell ez a közelség akkor is, sőt talán fokozottabban kell, ha eltérő életérzéseket közelít a műfordító, hiszen a leghűbb, legpontosabb fordítás is gyakran talál értetlenségre — épp e mentalitásbeli eltérések miatt. Sőtér írta egyszer, hogy Móricz Úri murijának befejezését az átlagos cseh olvasók némi hűledezéssel fogadták, s fejüket csóválták, mikor azt hallották, hogy a magyar irodalom ezt az írót *kritikai realistának* tekinti. A felgyújtott tanya cigányzenés epizódjában ők inkább írói képzelet-túltengést, semmint *realizmust* láttak. „Olyan ember nincs is, aki cigányzene mellett a tetőt magára gyűjtsa!” Mi tudjuk, hogy volt — állapítja meg Sőtér.

A versről vallott, s nyilván megoszló, de alapjában, hagyományai-ban meghatározott magyar szépségeszmény vajon nem módosult-e azoknak a tudatában, akik annyi sok jó vagy kevésbé jó fordítás után, a Kossuth Klubban megrendezett felolvasó estén magát a költő Guillevicet hallhatták. Guillevicet, akiről egyik magyar recenzense azt írta egyszer, hogy „arra törekszik, hogy szavaiból kicsiny és kemény szerkezeteket teremtsen, egyszerűeket, mint a kavics, elvontakat, mint a nyelvtani szabályok, mint a geometria tézisei. Rövidék a versei, mint a sóhaj, a kiáltás, a jajszó, a nyögés, vagy még inkább, mint egy matematikai meghatározás. Szigorúak és puritánok.” Pótolhatta-e ez a pontos, de épp pontosságában riasztó meghatározás az eleven szót, a hanghordozást, a személyes tolmácsolás hitelét?

Illyés kemény, hites *szavai*, nemcsak *sorai* kellett ahhoz az egész nemzetet fölfedő és fölmutató áhítathoz, aminek a vadgesztenyékkel sugó balatonfüredi esten voltunk részesei:

„Játszunk, — így száll csak énekünk fel.
Játszunk,
szavainkkal és életünkkel,
mert, jaj, csak az vagyunk, aminek látszunk.
Legyetek értelemmel hát irántunk,
mert nincs vállalkozóbb s bizakodóbb
nemzet minálunk;
a rosszat nem szántszándékkal csináljuk,
csupán a jót.”

A költő felelt Európának. A világnak. Csak a felzúgó taps döbben-
tett rá: Európa megértette a költőt. Fordítás nélkül is!